

УДК 811.111+811.112]’367’01

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.24>

ПОРЯДОК КОНСТИТУЕНТІВ У РЕЧЕННЯХ ПОСТУПКИ: ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКА VS ДАВНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКА МОВИ

Тугай Олександра Миколаївна

доктор філософії з філології,

доцент кафедри германської філології

Київського університету імені Бориса Грінченка

вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, Україна

Робота репрезентує дослідження загального провідного порядку слів у складних реченнях поступки різної семантики (універсальної, кондиціональної, контрастивної та каузативної поступки) давньогерманських мов, а саме давньоанглійської мови у порівнянні із давньовірхньонімецькою мовою. Уточнено, що досліджувані мови належать до індоєвропейської групи германської гілки мов, в яких прагерманська мова вже належала до мов V-2 типу, де головне фінитне дієслово обіймало другу позицію після будь-якого ініціального елемента в реченні. Визначено мовні зрушення в розвитку синтаксису давніх германських мов від загального V-1 типу у протоіндоєвропейській та прагерманській мовах як первинних VSO / VOS типів мов до V-2 типу індоєвропейських давньо- та сучасних германських мов. Обґрунтовано належність давньоанглійської та давньовірхньонімецької мов до V-2 типу із втратою V-2 ефекту мовного вживання вже в середньоанглійському та подальших періодах до сучасної англійської мови, проте збереженням застосування V-2 правила у сучасній німецькій мові та багатьох інших сучасних мов західно-германської та кельтської мовних гілок. Окреслено та проаналізовано позиційні характеристики головного як v-фінитного та допоміжного як V-нефінитного дієслів у різних позиціях матричного та субординативного речення поступки досліджуваних мов. Порядок провідних конститuentів у пам'ятках писемності давньоанглійської мови («Беовульф») та давньовірхньонімецької мови («Пісня про Хільдебранда», «Життя Христа») засвідчено як такий, що відповідає загальному SOV / VOS / VSO порядку слів давньогерманських мов. Ідентифіковано спільні структурні риси складних речень із семантикою універсальної, кондиціональної, контрастивної, каузативної поступки із превалюванням спільної синтаксичної парадигми як SOv / vS / SvO / SOv / VSv / OOv / Ov порядок слів та розташуванням v-фінитних та V-нефінитних дієслів у v-1 / v-2 / v-3 / v-4 / v-final / V-1 / V-3 / V-final позиціях у давньоанглійській та давньовірхньонімецькій мовах. Відмінність синтаксису досліджуваних речень поступки засвідчено у вживанні V-нефінитних дієслів у V-4 домені давньоанглійської та у V-2 слоті давньовірхньонімецького речення. Ідентифіковано, що мовні зрушення та зміни синтаксичної конфігурації давньогерманських речень із різноманітною семантикою поступки зумовлені розташуванням суб'єктно-об'єктних елементів у пре- та постпозиціях v-фінитних та V-нефінитних дієслів та їхнім спільним поєднанням між собою.

Ключові слова: порядок конститuentів, речення поступки, V-1 / V-2 тип речення, мовні зрушення, синтаксис давньогерманських мов, давньоанглійська мова, давньовірхньонімецька мова.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

У будь-якій мові конструкції існують не ізольовано; вони пов'язані між собою різними відношеннями. Мова актуалізується як низка конструкцій із різним ступенем складності. Для кожної конкретної мови конструкції є індивідуальними та специфічними; їх не можна штампувати набором простих універсальних правил (Шапочкіна, 2022, с. 111).

У сучасних філологічних дослідженнях актуальними завжди залишаються проблеми конструкції мови, а саме порядку слів у реченні на різних мовних рівнях, в різних мовах та на різних етапах розвитку мов. І в цьому аспекті цікавим для дослідників видається дослідження конструкції складного речення різноманітної семантики та певної типологічної парадигми.

В історичних студіях провідна увага всесвітніх учених зосереджується на різних аспектах мовної онтології, від семіотики до синтаксису, від морфології до етимології тощо. Однак, поза увагою лінгвістів все ще залишаються певні синтаксичні аспекти вивчення синхронних мовних явищ та інтерпретації конструкційних змін певного типу речень в дискурсі давніх мов, а саме речень типологічної парадигми поступальної семантики в давніх германських мовах. Це і виступає певною лакуною сучасних історичних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Складні речення в історичній перспективі неодноразово привертали увагу багатьох провідних лінгвістів різних мовних шкіл як в Україні, так і в зарубіжних країнах – І. Р. Буніятова, О. В. Шапочкіна, О. М. Тугай, Т. М. Городілова, J. Varðdal, R. Lass. Структурний аспект

складних речень в історії германських мов досліджували W. Lehmann, J. Wright. В еволюційному поступі мовні зміни складних речень були представлені у працях P. Kiparsky, B. Los, P. Hopper. Речення із поступальною семантикою були об'єктом досліджень A. Cichosz, J. Gaszewski, P. Pezik, M. Jouitteau.

З огляду на аналіз вищезазначеної літератури, можна підкреслити, що у сучасних синтаксичних студіях в історичній перспективі недостатньо висвітленими залишаються питання окреслення структури конструкцій складних речень вузької цілеспрямованості, а саме речень із поступальною семантикою в типологічній парадигмі – універсальна, кондиціональна, контрастивна, каузативна поступка – у давніх германських мовах, зокрема у давньоанглійській мові у порівнянні із давньоверхньонімецькою мовою. Ретельне дослідження конструкційних аспектів типів цих речень уможливить визначити їхній порядок провідних конститuentів із узагальненням визначення відповідних V-типів речень у зазначених періодах, що зробить значний внесок у розробку низки питань теоретичного синтаксису в історії розвитку германських мов.

Формулювання мети і завдань статті.

Метою дослідження є встановити спільні та відмінні синтаксичні ознаки в структурі речення поступки в давньоанглійській та давньоверхньонімецькій мовах. Розв'язання мети нашої розвідки передбачає вирішення наступних **завдань**: 1) узагальнити мовні зрушення синтаксису в процесі їхнього розвитку від давньогерманських до сучасних германських мов; 2) окреслити порядок провідних конститuentів різних типів речень поступки у давньоанглійській та давньоверхньонімецькій мовах; 3) виявити спільні та відмінні риси порядку слів у досліджуваних мовах VIII-XI століть; 4) ідентифікувати чинники впливу розташування v-фінітного (головного) та V-нефінітного (допоміжного) дієслова у різних v/V позиціях.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У процесі визначення мовних змін та її структурних властивостей доцільним видається дослідити структуру мови, яка виникає як наслідок мовних змін. Еволюційна лінгвістика виявляє здатність певної мови до раптових або поступових змін та прагне виокремити та скомпівувати типологічні узагальнення або мовні універсалиї як такі, що виникають внаслідок рекурсивних історичних процесів (Kiparsky, 2015, p. 84).

Історико-компаративні дослідження XIX–XX століть були переважно сфокусовані на реконструкції фонологічних, морфологічних,

лексичних мовних змін у певній мові. Певні синтаксичні аспекти мовних змін, такі як порядок слів у реченні, розташування дієслова, функціонування клітиків тощо розглядалися на ранніх етапах досліджень синтаксичних реконструкцій певних мов, особливо молодогограматиками. Проте методика аналізу реконструкції мовних змін була обмежена та спиралася на матеріал фонологічних, морфологічних та лексичних змін. Відтак, значення будь-якого речення не було простою структурою, але складалося із поєднання значень лексичних одиниць, що конституюють це речення. Це, у свою чергу, виключало аналіз реконструкції речення та мовних змін на основі синтаксичних конструкцій, з використанням лише порівняльного та формально-змістового методів аналізу. Але в деяких випадках брак простих відповідностей між формою та значенням певного речення також призводив до відсутності здатності до синтаксичної реконструкції цього речення та аналізу мовних змін (Barðdal, 2015, pp. 343–344).

У сучасній германістиці й досі дискусійним залишається питання класифікації мов щодо відношення до певного синтаксичного типу, а саме до V-1 / V-2 (V-3 / V-4) або V-фінального типу, тобто розташування фінітного або нефінітного дієслова у 1-й, 2-й тощо або фінальній позиції речення.

Індоевропейські мови Кельтської групи (давньо- та ранньоірландська, середньоуельська мови) типологічно відносять до V-1 типу речення (VSO / VOS тип), де немає імпліцитного зобов'язання для обіймання лексичним фінітним дієсловом першого домену в реченні, оскільки воно має передувати канонічній позиції свого суб'єкта та об'єкта незалежно від потенційних превербальних елементів. І в цьому сенсі мови V-2 типу можна вважати також мовами V-1 типу за рахунок того, що їхні фінітні дієслова розташовуються у препозиції до канонічного домену вербальних аргументів (Jouitteau, 2010, pp. 197-198).

V-1 тип речення вже використовувався у протоіндоевропейській та прагерманській мовах як первинних VSO / VOS типах мов переважно в імперативних та питальних реченнях, а також в асиндетичних умовних реченнях (Cichosz, 2016, p. 121; Lehmann, 2005-2007). У давньогерманських мовах V-1 позиція дієслова у головному реченні зустрічалася доволі часто, особливо у запереченнях, проте вона не була обов'язковою (Hopper, 1975).

Індоевропейська германська гілка мов також має багатий лінгвістичний потенціал, але V-2 феномену, де німецька, ісландська,

голландська, данська, шведська, норвезька мови, а також фарерська, фризська, африкаанс є мовами виключно V-2 типу. При цьому давньоанглійську мову традиційно відносять також до V-2 типу, тоді як давньоверхньонімецька мова належить до V-1 типу мов (Jouitteau, 2010, p. 198).

Давньоанглійська мова демонструє оперування V-2 правилом так само, як і сучасні данська та німецька мови: будь-який конститuent передує фінитному дієслову без будь-яких обмежень на синтаксичні або дискурсивні функції. Занепад обіймання англійським дієсловом V-2 позиції є складним процесом синтаксичних змін через обіймання суб'єктом у певних структурах чотирьох різних позицій залежно від типу суб'єкта (номінальний vs прономінальний), типу XP конститuenta (*wh*-елемент, негация, прислівник *then*-групи тощо), та типу дієслова (пасивний стан, некаузатив). Відповідно, у середньоанглійській мові стара система зазнала втрат та змінилася. Із втратою V-2 позиції в середньоанглійському реченні дискурсивні функції першого конститuenta розподілилися між пресуб'єктною та постсуб'єктною позиціями (Los, 2009).

Не всі сучасні германські мови застосовують V-2 правило однаково. Основна відмінність: в німецькій та інших мовах як мовах V-2 асиметрії, V-2 феномен обмежується його застосуванням у головній клаузі із підрядною клаузою як V-фінальною структурою. Проте у V-2 симетричних мовах як іврит та ісландська мова порядок V-2 слів застосовується здебільшого у підрядних адвербіальних клаузах (Fischer, 2000, p. 113). Мовний тип речень V-2 є підгрупою від V-1 типу та містить правило додаткового обмеження, а саме: дієслову має завжди передувати будь-який елемент в реченні (Jouitteau, 2010, p. 198).

Серед сучасних германських мов англійська мова є єдиною, яка не дотримується правила V-2, згідно з яким матричне дієслово має займати другу позицію незалежно від типу першого елемента речення. Як правило, порядок слів V-2 типу відповідає SV порядку конститuentів, що є нормою для сучасної англійської мови (Cichosz, 2016, p. 51). Проте, як зазначає Роджер Ласс, у будь-якій мові з обмеженням на V-2, «якщо будь-який елемент речення, окрім підмета, займає ініціальний слот у головній клаузі, то дієслово переміщується в другий домен або на другу позицію», і отриманий x-V-S порядок слів традиційно називається «суб'єктно-дієслівною інверсією» (Lass, 1998, p. 224).

Сучасні данська та німецька мови демонструють різний порядок слів у головному та другорядному реченнях: підрядні клаузи є V-фінальними, тоді як головні клаузи містять фінитне дієслово у другій позиції. Сучасна англійська мова демонструє лише залишки цього феномену у питальних формах, які «ймовірно походять від V-2 конструкції» (Los, 2009, p. 110).

З огляду на вищезазначене, у викладі нашого матеріалу доцільним видається виявити та проаналізувати історичні зміни, особливості синтаксичної конструкції речень поступки різної семантики, а саме універсальної, умовної, контрастивної та каузативної поступки із акцентом на позиційний домен фінитного та допоміжного дієслова, чим і будуть зумовлені спільні та відмінні риси синтаксичної конструкції досліджуваних речень поступки давньоанглійської та давньоверхньонімецької мов у термінах компаративного висвітлення.

Сучасні граматичні студії підтверджують актуалізацію поступальної семантики не тільки в універсальних реченнях поступки, а також в складних реченнях кондиціональної, контрастивної, каузативної семантики із уведенням відповідного сполучника та формуванням загального «концесивного семіозису» поступальної дії із актуалізацією двох пропозицій або стану справ у залежних одна від одної головній та другорядній клаузах, де відбувається значне перекриття або перехресчування семантичного змісту адвербіальних клауз. Відповідно, адвербіальні клаузи універсальної, кондиціональної, контрастивної та каузативної семантики можуть реалізовувати зміст поступки за рахунок їхніх семантичних та синтаксичних ознак (Тугай, 2022, с. 287).

Для аналізу мовного матеріалу досліджуваних речень поступки нами було виокремлено відповідні сполучники або кон'юнкти різної концесивної семантики давньоанглійського (далі – двн.-англ.), давньоверхньонімецького (далі – двн.-в.-нім.) періодів із залученням тлумачних, етимологічних словників (Bosworth, 1898; Klein, 1971; Skeat, 1980; Wright, 1906):

– сполучники універсальної поступки: двн.-англ. (двн.-в.-нім.) – **(even) though** – þeah (pe) (thoh / doh), **although** – al sholde (thoh / doh), **however** – swaþeah / swa hwæpere (thoh / doh), **howsoever** – swaþeah (so we so);

– сполучники кондиціональної поступки: двн.-англ. (двн.-в.-нім.) – **if / even if** – gif / þeah (ibu / ipu), **whichever / whosoever** – hwilc / swa / hwæder / swa hwæpere (so welich / so wer so);

– сполучники контрастивної поступки: двн.-англ. (двн.-в.-нім.) – **but** – ac (tho / do / nu),

as ... as – þonne ... þeah (so ... so), so as – swa swa (so so), **so (that)** – swa, **while / whilst** – þenden / hwil / hwile / ða hwile (mit / tho / do);

– сполучники каузативної поступки: двн.-англ. (двн.-в.-нім.) – **because** – forþan þe / for þæm þe (wanta / biþiu wanta), **for / as** – þonne / for ðam (wanta / mit thiū), **therefore** – þe / þa / þonne (tho / do).

В термінах традиційної граматики поверхнева структура давньогерманського речення демонструє загальний довільний порядок слів із незалежністю позицій локації його конститuentів та відносну свободу в реалізації розташування домена дієслова. Проте у загальній аморфності його граматичного контексту існує декілька синтаксичних констант, що є провідною рисою для давньогерманського речення, зокрема це фінальна дієслівна позиція (V-final) у підрядній клаузі та SOV / SVO порядок слів у стверджувальному реченні (Буніятова, 2003, с. 117–120; Buniyatova, 2021; Horodilova, 2022, р. 81).

У давньогерманський період ще не були остаточно сформовані дієслівні граматичні конструкції, особливо структури категорії стану, що реалізувались в той час перифрастичними або становими пракатегорійними конструкціями. Останні вже на той час являли праоснову для виникнення граматичних конструкцій й містили у своїй структурі елементи категорійного змісту. При цьому спільною ареальною ознакою давньогерманських мов, як давньоанглійської та давньовірхньонімецької, є наявність станових пракатегорійних конструкцій активного стану із фінітним дієсловом (Шапочкіна, 2022, с. 258).

У давньоанглійському, як і в давньогерманському реченнях дистрибутивна локація об'єктів або прийменникових фраз по відношенню до головного фінітного дієслова була відносно вільною: вони зустрічались у превербальній та поствербальній позиціях як патерн OV / VO. При цьому превербальні та поствербальні об'єкти та нефінітні або допоміжні дієслова функціонували як модель [OvV / VvO], де позначка v-маленьке означала «фінітне дієслово», а позначка V-велике – «нефінітне дієслово» (Тугай, 2019, с. 82).

Відповідно, у нашому дослідженні у виокремлених прикладах реченнєвих конструкцій писемних пам'яток давньоанглійської та давньовірхньонімецької мов ми дотримуємось позначення фінітного дієслова як v-маленьке, а позначення нефінітного або допоміжного дієслова як V-велике. Прослідкуємо та проаналізуємо розташування провідних конститuentів речення поступки.

1. Складні речення із універсальною семантикою поступки:

(1) двн.-англ.: “ðone siðfæt him (S) *snotere ceorlas* (O) lythwon *logon* (v), **þeah** (Conj) he (S) *him leof* (O) *wære* (v); ...”. – “The prince’s journey (S) by *prudent folk* (O) was (V) little *blamed* (v), **though** (Conj) they (S) *loved* (v) *him dear* (O); ...” (Beowulf and Judith, 1953; Beowulf, 1910).

Приклад (1) давньоанглійського речення універсальної поступки із кон'юнктом *þeah* (*though* – хоча) демонструє [SOv [Conj (*þeah*) SOv]] структуру із розташуванням фінітних дієслів (v) у v-фінальних позиціях, а суб'єктно-об'єктних елементів (SO) у превербальних доменах головної та підрядної клауз. Загальну структуру головного та підрядного речення універсальної поступки репрезентуємо як (SOv) порядок слів та як v-final тип речень поступки.

(2) двн.-в.-нім.: “Ioseph (S) **tho** (Conj) *ira gomman* (S) **mit thiū** (Conj) *her* (S) *reht man* (O) *uuas* (v) **inti** (Conj) *ni uuolta* (v) *sie* (S) *meldon* (V), *uuolta* (v) *tougolo sia* (O) *forlazzan* (V)”. – “Ihr Ehegatte Joseph (S) *war* (v) *ein rechtschaffener Mann* (O) und *wollte* (v) *sie* (S) *nicht bloßstellen* (V), *sie* (O) **jedoch** (Conj) *heimlich verlassen* (v)”. – «Але (хоча) її чоловік Йосип, тому що він був праведником і не хотів її посоромити, мав намір її таємно відіслати» (Tatian das Leben Christi, 1979).

У давньовірхньонімецькому реченні (2) спостерігаємо дві клаузи поступальної семантики – головне речення універсальної поступки із кон'юнктом *tho*, яке переривається підрядним реченням каузативної поступки зі сполучником *mit thiū* – із структурною конфігурацією як [S Conj (*tho*) S [Conj (*mit thiū*) SOv Conj (*inti*) vSV] vOV]. Фінітні дієслова (v) підрядної клаузи каузативної поступки обіймають v-фінальну, v-ініціальну позиції із допоміжним дієсловом (V) у кінцевій локації речення; v-фінітне дієслово головної клаузи універсальної поступки займає v-ініціальну позицію із допоміжним дієсловом (V) у кінцевій локації речення. Синтаксичну структуру головного, підрядного речень універсальної та каузативної поступки представляємо, відповідно, як (S [SOv / vSV] vOV) та як v-1 / v-final та V-final тип речення.

2. Складні речення із кондиціональною семантикою поступки:

(3) двн.-англ.: “Nat he (S) *para* (v) *goda* (O) þæt he (S) *me* (O) ongean *slea* (V), rand *geheawe* (V), **þeah** (Conj) ðe he (S) *rof sie* (v) *niþgeweorca* (O); **ac** (Conj) wit (S) *on niht* (O) *sculon* (V) *secge* (O) *ofersittan* (v), **gif** (Conj) he (S) *gesecean* (v) *dear* (V) *wig* (O) ofer *wæpen*, **ond** (Conj)

sifðan (v) *witig god* (S) on **swa hwæþere** (Conj) *hond, halig dryhten* (S), *mæðo* (O) *deme* (V), **swa** (Conj) *him* (S) *gemet* (v) *þince* (O)". – "No skill (O) is his to strike (V) against me (O), my shield to hew (V) **though** (Conj) he (S) *hardy be* (v), *bold in battle* (O); we both (S), *this night* (O), *shall* (V) *spurn* (v) *the sword* (O), **if** (Conj) he (S) *seek* (v) *me* (O) here, *unweaponed, for war* (O). *Let* (v) *wisest God* (S), *sacred Lord* (S), on which side **soever** (Conj) *doom* (V) *decree* (O) **as** (Conj) he (S) *deemeth* (v) *right* (O)" (Beowulf and Judith, 1953; Beowulf, 1910).

Приклад (3) є унаочненням давньоанглійського складного речення «концесивного семіозису» – зі сполучниками клауз універсальної (*beah*), протиставної (*ac*), кондиціональної (*gif* / *swa hwæþere*), каузативної (*swa*) поступки – синтаксичної структури [SvO [SOVV], [Conj (*beah*) SvO]]; [Conj (*ac*) SOVOv, [Conj (*gif*) SvVO]] [Conj (*ond*) vS [Conj (*swa hwæþere*) SOV]], [Conj (*swa*) SvO], де v-фінітні та допоміжні V-нефінітні дієслова головної клаузи обіймають v-1 / v-2 / v-final та V-3 / V-final позиції; v-фінітні та V-нефінітні дієслова у концесивних клаузах розташовуються у v-2 та V-3 / V-final позиціях.

(4) двн.-в.-нім.: "... her (S) *fragen* (V) *gistuont* (v) *fohem uuortum* (O), **hwer** (Conj) *sin* (v) *fater* (S) *wari* (V) *fireo in folche* (O), "**eddo** (Conj) *hwelihhes cnuosles* (O) du (S) *sis* (v); **ibu** (Conj) du (S) *mi enan* (O) *sages* (v), *ik mi de odre uuten, chind, in chunnincriche: chud ist mir al irmindeot*". – "... Zu *fragen* (V) *begann* (v) er (S) *mit wenigen Worten* (O), **wer** (Conj) *sein* (v) *Vater* (S) *wäre* (V) *unter den Menschen im Volke* (O), "**oder** (Conj) *aus welchem Geschelecht* (O) du (S) *stammst* (v), **wenn** (Conj) du (S) *mir einen nur* (O) *nennst* (v), *weiß ich alle anderen, Sohn, aus dem Königreiche, denn alles Menschenvolk iast mit bekannt*". – "... Тут став він кількома словами питати, хто буде його батько з людей народу, «або якого ти роду маєш походження, якщо ти мені тільки одного назвеш, я знаю всіх інших, сину, з царства, оскільки всі чоловіки з народу відомі мені» (Hildebrandslied, 1979, pp. 70–71).

Давньоверхньонімецьке речення (4) із підрядним реченням кондиціональної поступки (*ibu*) у складі питальних речень непрямої мови (*hwer* / *eddo*) має синтаксичну структуру [SVvO [[Conj (*hwer*) vSVO Conj (*eddo*) OSv]] [Conj (*ibu*) SOv]] ...]: у головній та питальних клаузах v-фінітні дієслова мають v-1 / v-3 / v-final локації, а V-нефінітні дієслова обіймають V-2 / V-3 домени; у концесивній умовній клаузі v-фінітне дієслово заповнює v-final слот.

Головні клаузи речень кондиціональної поступки мають давньоанглійську структуру як (SvO / SOVV / SOVOv / vS) із контрастивною клаузою (SOVOv), давньоверхньонімецьку структуру як (SVvO / vSVO / OSv); структура давньоанглійської підрядної клаузи кондиціональної поступки – (SvVO / SOV) із клаузами універсальної (SvO), каузативної (SvO) поступки, структура давньоверхньонімецької підрядної клаузи кондиціональної поступки – (SOv).

Давньоанглійські та давньоверхньонімецькі v-фінітні дієслова головної (підрядної) клаузи умовної поступки обіймають v-1 / v-2 / v-final та v-1 / v-3 / v-final (v-2 та v-final) позиції. Давньоанглійські та давньоверхньонімецькі V-нефінітні дієслова головної (підрядної) клаузи умовної поступки займають V-3 / V-final та V-2 / V-3 (V-3 / V-final). Структурний тип зазначених речень визначаємо як: давньоанглійська мова – v-1 / v-2 / v-final тип; V-3 / V-final тип; давньоверхньонімецька мова – v-1 / v-3 / v-final тип; V-2 / V-3 тип.

3. Складні речення із контрастивною семантикою поступки:

(5) двн.-англ.: "**Hi** (S) *hynne þa* (Conj) *ætbaeron* (v) *to brimes farode* (O), *swæse gesipas, swa* (Conj) *he* (S) *selfa* (O) *bæd* (v), **þenden** (Conj) *wordum* (O) *weold* (v) *wine Scyldinga* (S); *leaf landfruma* (S) *lange ahte* (v) ...". – **Then** (Conj) *they* (S) *bore* (v) *him* (O) *over to ocean's billow* (O), *loving clansmen, as* (Conj) *late he* (S) *charged* (v) *them* (O), **while** (Conj) *wielded* (v) *words* (O) *the winsome Scyld* (S), *the leader beloved* (S) *who* (S) *long had* (V) *ruled* (v) ... (Beowulf and Judith, 1953; Beowulf, 1910).

(6) двн.-англ.: **Swa** (Conj) *sceal* (V) *man* (S) *don* (v), **þonne** (Conj) *he* (S) *æt gude* (O) *gegan* (v) *þenceð* (V) *longsumne lof* (O), *na ymb his lif* (O) *cearað* (v). – **So** (Conj) *man* (S) *shall* (V) *do* (v) **whenever** (Conj) *in war* (O) *he* (S) *weens* (v) *to earn* (V) *him* (O) *lasting fame* (O), *nor fears* (v) *for his life* (O)! (Beowulf and Judith, 1953; Beowulf, 1910).

У прикладах (5) – (6) давньоанглійської мови із підрядними сполучниками контрастивної поступки (*swa* / *þenden* / *þonne*) спостерігаємо синтаксичну структуру як [S Conj (*þa*) vO [Conj (*swa*) SOv] [Conj (*þenden*) OvSSv]] та [Conj (*swa*) VSv, [Conj (*þonne*) SOvVOOv]]. У головній клаузі v-фінітні та V-нефінітні дієслова заповнюють v-2 / v-final та V-1 слоти; у підрядній клаузі контрастивної поступки v-фінітні, V-нефінітні дієслова обіймають v-2 / v-3 / v-final, V-4 слоти.

(7) двн.-в.-нім.: "welaga nu, waltant got," quad Hiltibrant, "wewurt skihit! Ih (S) *wallota*

(v) sumaro enti wintro sehstic *ur lante* (O), dar man (S) *mih* (O) eo *scerita* (v) in folc sceotantero; so man (S) *mir* (O) at burc enigeru *banum* (O) ni *gifasta* (v), **nu** (Conj) *scal* (V) mih suasat chind (S) suertu *hauwan* (v), *breton* (v) *mit* (O) sinu billiu eddo ih (S) *imo* (O) *ti banin* (O) *werdan* (v)". – "Wehe nun, Waltender Gott," sprach Hildebrand, "Unheil geschieht! Sechzig Sommer und Winter *bin* (v) ich (S) *durch die Lande gezogen* (O), immer *reihter* (v) man (S) *mich ein* (O) in das kämpfende Heer. Bei keiner Burg hat man (S) jemals *mir den Tod* (O) *zugefügt* (v), **doch** (Conj) nun *soll* (V) mein geliebter Sohn (S) mit dem Schwerte *mich* (O) *erschlagen* (v), *mich* (O) *niederstrecken* (v) mit der Waffe oder ich (S) *ihm zum Morder* (O) *werden* (v)". – «Горе тобі тепер, Господи Боже,» – сказав Гільдебранд, – «лихо коїться! Шістдесят літ і зим я мандрував краєм, Мене завжди зараховували до бойової армії. В жодному замку ніхто ніколи не завдавав мені смерті, але (проте) тепер мій улюблений син уб'є мене мечем, вдаре мене пістолетом, або я стану його вбивцею» (Hildebrandslied, 1979, р. 73–74).

У прикладі (7) давньовірхньонімецької мови зі сполучником поступки контрасту (*nu*) синтаксис речення має структуру як [SvO, SOv; SOOv, [Conj (*nu*) VSvvOSOov]] із v-фінітними, V-нефінітними дієсловами у v-2 / v-final домонах головної клаузи та у v-3 / v-4 / v-final та V-1 домонах підрядної клаузи.

У складних реченнях контрастивної поступки структура головних клауз давньоанглійської мови є як (SvO / VSv), давньовірхньонімецької мови є як (SvO / SOv / SOOv); підрядні клаузи поступки контрасту давньоанглійської мови мають синтаксис як (SOv / OvSSv / SOvVOOv), давньовірхньонімецької мови – (VSvvOSOov). Давньоанглійські та давньовірхньонімецькі v-фінітні дієслова головної (підрядної) клаузи контрастивної поступки займають v-2 / v-final та v-2 / v-final (v-2 / v-3 / v-final та v-3 / v-4 / v-final) позиції. Давньоанглійські та давньовірхньонімецькі V-нефінітні дієслова головної (підрядної) клаузи поступки контрасту обіймають V-1 (V-4 та V-1) позиції. Тип структури цих речень окреслюємо як: давньоанглійська мова – v-2 / v-3 / v-final тип та V-1 / V-4 тип; давньовірхньонімецька мова – v-2 / v-3 / v-4 / v-final тип та V-1 тип.

4. Складні речення із каузативною семантикою поступки:

(8) двн.-англ.: "ðe (Conj) *he* (S) *usic* (O) *on herge* (O) *geceas* (v) to ðyssum siðfate sylfes *wilum* (V), *onmunde* (v) *usic* (O) *mærða* (O), **ond** (Conj) *me* (O) þas *maðmas* (O) *geaf* (v), **þe** (Conj)

he (S) *usic* (O) *garwigend gode* (O) *tealde* (v), *hwate helmberend* (O), **þeah** (Conj) ðe *hlaford us* (S) þis *ellenweorc* (S) *ana aðohte* (v) *to gefremmanne* (V), *folces hyrde* (S), **for ðam** (Conj) *he* (S) *manna mæst mærða* (O) *gefremede* (v), *dæda dollicra* (O)". – "Himself (S) **who** (Conj) *chose* (v) *us* (O) *from all his army* (O) *to aid* (V) *him now*, *urged* (v) *us* (O) *to glory* (O), **and** (Conj) *gave* (v) *these treasures* (O), **because** (Conj) *he* (S) *counted* (v) *us keen with the spear and hardy 'neath helm* (O), **though** (Conj) *this hero-work* (S) *our leader* (S) *hoped* (v) *unhelped and alone to finish* (V) *for us*, (**because of** – author's trans.) (Conj) *folk-defender* (S) **who** (S) *hath got* (v) *him glory greater than all men* (O) *for daring deeds* (O)!" (Beowulf and Judith, 1953; Beowulf, 1910).

Давньоанглійське складне речення (8) із семантикою каузативної поступки та підрядними сполучниками (*þe* / *þeah* / *for ðam*) демонструє синтаксичну структуру як [Conj (*ðe*) SOOvV, vOO Conj (*ond*) OOv [Conj (*þe*) SOOvO [Conj (*þeah*) SSvVS [Conj (*for ðam*) SOvO]]] із v-1 / v-4 / v-final та V-final позиціями v-фінітних та V-нефінітних дієслів у головній клаузі; v-3 / v-4 та V-4 розташуванням v-фінітних та V-нефінітних дієслів у підрядній клаузі.

(9) двн.-в.-нім.: "Siu (S) *gibirit* (v) *sun* (O), **inti** (Conj) *thu* (S) *ginemnis* (v) *sinan namon Heilant* (O), **bithiu uuanta** (Conj) *her* (S) *sinaz* (V) *folc heilaz* (O) *tuot* (v) *fon iro sunton* (O)". – "Sie (S) *gebiert einen Sohn*, **und** (Conj) *du* (S) *gibst* (v) *ihm seinen Namen Heiland* (O), **denn er** (S) *heilt* (v) *sein* (V) *Volk von* (O) *den Sünden* (O)". – «Вона народить сина, і ти назвеш його на ім'я Спаситель, тому що він буде зцілювати людей своїх від гріхів їхніх» (Tatian das Leben Christi, 1979).

Давньовірхньонімецьке складне речення (9) із семантикою каузативної поступки та підрядним сполучником (*bithiu uuanta*) репрезентує синтаксичну структуру як [SvO Conj (*inti*) SvO [Conj (*bithiu uuanta*) SVOvO]] із v-2 розташуванням v-фінітних дієслів у головній клаузі; v-4 та V-2 позиціями v-фінітних та V-нефінітних дієслів у підрядній клаузі.

У складних реченнях каузативної поступки структура головних клауз давньоанглійської мови є як (SOOvV / vOO / OOv), давньовірхньонімецької мови є як (SvO); структура підрядних клауз поступки каузативності давньоанглійської мови має синтаксис як (SOOvO / SSvVS / SOvO), давньовірхньонімецької мови – як (SVOvO). Давньоанглійські та давньовірхньонімецькі v-фінітні дієслова головної (підрядної) клаузи каузативної поступки займають v-1 / v-4 / v-final та v-2 (v-3 / v-4 та v-4) позиції. Давньоанглійські та давньовірхньонімецькі

V-нефінітні дієслова головної (підрядної) клаузи каузативної поступки обіймають V-final (V-4 та V-2) позиції. Тип структури речень поступки каузативної окреслюємо як: давньоанглійська мова – v-1 / v-3 / v-4 / v-final та V-4 / V-final тип; давньоверхньонімецька мова – v-2 / v-4 та V-2 тип.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, як показує дослідження, як і прагерманська мова, давньоанглійська, давньоверхньонімецька мови демонструють загальний V-1 / V-2 структурний тип складного речення із VSO / VOS / OVS тощо порядком конститuentів.

Синтаксичну структуру давньоанглійського та давньоверхньонімецького складного речення із семантикою універсальної, кондиціональної, контрастивної, каузативної поступки виявлено в структурній конфігурації як: *універсальна поступка*: днв.-англ.: (SOv) – v-final; днв.-в.-нім.: (SOv / vSV / vOV) – v-1 / v-final / V-final; *кондиціональна поступка*: днв.-англ.: (SvO / SOVV / SOVOv / SvVO / vS / SOV) – v-1 / v-2 / v-final / V-3 / V-final; днв.-в.-нім.: (SVvO / vSVO / OSv / SOv) – v-1 / v-3 / v-final / V-2 / V-3; *контрастивна поступка*: днв.-англ.: (SvO / SOv / OvSSv / VSv / SOvVOOv) – v-2 / v-3 / v-final /

V-1 / V-4; днв.-в.-нім.: (SvO / SOv / SOOv / VSv-vOSOov) – v-2 / v-3 / v-4 / v-final / V-1; *казуативна поступка*: днв.-англ.: (SOOvV / vOO / OOv / SOOvO / SSvVS / SOvO) – v-1 / v-3 / v-4 / v-final / V-4 / V-final; днв.-в.-нім.: (SvO / SVOvO) – v-2 / v-4 / V-2.

У досліджуваних мовах VIII–XI століть ідентифіковано спільну синтаксичну конфігурацію головної та підрядної клауз проаналізованих речень поступки як (vS / SvO / SOv / VSv / OOv / Ov) із розташування v-фінітних та V-нефінітних дієслів у v-1 / v-2 / v-3 / v-4 / v-final / V-1 / V-3 / V-final позиціях. Відмінні риси синтаксичної конфігурації досліджуваних речень різної поступальної семантики розуміємо у розташуванні V-нефінітних дієслів у V-4 слоті у давньоанглійській мові та у V-2 домені у давньоверхньонімецькій мові. Чинниками впливу на різноманітну парадигму порядку слів вбачаємо суб'єктно-об'єктні локації у пре- та постпозиціях v-фінітних та V-нефінітних дієслів як окремі юніти суб'єкта / об'єкта та у їхньому спільному поєднанні між собою. Перспективи подальших досліджень розглядаємо у вимірі корпусно-цифрового аналізу складних речень із поступальною семантикою у давньогерманських мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буніятова І.Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV–XIII ст.) : монографія. Київ : Київ. нац. лінгв. ун-т, 2003. 328 с.
2. Тугай О.М. Мовні зрушення ладу англійської клаузальної комплементативної історичній перспективі. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2019. № 30 (69), № 4 (1). С. 75–85.
3. Тугай О.М. Типологічна парадигма концесивних клауз у сучасному фентезійному просторі. *Нова філологія*. 2022. (85). С. 283–291.
4. Шапочкіна О. Типологія категорії стану в германських мовах : монографія. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. 300 с.
5. Barodal J. New perspectives in historical linguistics. *The Routledge Handbook of Historical Linguistics* / edited by C. Bowern, B. Evans. London, New York : Taylor and Francis Group, 2015. P. 343–373.
6. Beowulf and Judith. Anglo-Saxon Poetic Records 4 / edited by E. V. K. Dobbie. New York, 1953. URL: <https://rpo.library.utoronto.ca/content/beowulf-1> (last accessed: 14.11.2022).
7. Beowulf. Harvard Classics. Vol. 49 / translated by F. B. Gummere. Collier, 1910. URL: <https://rpo.library.utoronto.ca/content/beowulf-1> (last accessed: 14.11.2022).
8. Bosworth J. An Anglo-Saxon dictionary / edited by T. N. Toller. Manchester : Oxford University Press, 1898. 1302 p.
9. Bunyatova I. Elimination of grammatical redundancy in the history of English: The case of negative constructions. *Studies in linguistics, anglophone literature and cultures: Studies in the evolution of the English language, Vol. 32*. Berlin : Peter Lang, 2021. P. 97–109.
10. Cichosz A., Gaszewski J., Pezik P. Element Order in Old English and Old High German Translations. Vol. 28. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2016. 424 p.
11. Fischer O., Kemenade A., Koopman W., Wurff W. The Syntax of Early English. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 341 p.
12. Hildebrandslied. Althochdeutsche Literatur / Herausgegeben und übertragen von H. J. Gernentz. Berlin : Union Verlag, 1979. S. 70–75.
13. Hopper P. J. The Syntax of the Simple Sentence in Proto-Germanic. The Hague/Paris : Mouton, 1975, 104 p.
14. Horodilova T. M. Negative constructions in the history of German: the case of multiple negation. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philological Sciences*. Vol. 1 (96). P. 75–86.

15. Joutiteau M. A typology of V2 with regard to V1 and second position phenomena: an introduction to the V1/V2 volume. *Lingua*, 120(2), 2010. P. 197–209.
16. Kiparsky P. New perspectives in historical linguistics. *The Routledge Handbook of Historical Linguistics* / edited by C. Bowerman & B. Evans. London, New York : Taylor and Francis Group, 2015. P. 64–102.
17. Klein E. A comprehensive etymological dictionary of the English language. Unabridged, one-volume edition. Amsterdam – Tokyo : Elsevier, 1971. 844 p.
18. Lass R. Old English: A Historical Linguistic Companion. 4th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. 300 p.
19. Lehmann W. P. A Grammar of Proto-Germanic. J. Slocum (Ed.). Austin : Linguistics Research Center, University of Texas at Austin, 2005–2007. 109 p.
20. Los B. The consequences of the loss of verb-second in English: information structure and syntax in interaction. *English Language and Linguistics*. 2009. № 13(1). P. 97–125.
21. Skeat W. W. A concise etymological dictionary of the English language. New York : The Putnam Publishing Group, 1980. 656 p.
22. Tatian das Leben Christi. Althochdeutsche Literatur / Herausgegeben und übertragen von H. J. Gernert. Berlin : Union Verlag, 1979. S. 58–67.
23. Wright J. An Old High German Primer: with Grammar, Notes and Glossary. 2nd ed. Oxford : Clarendon Press. 1906. 176 p.

REFERENCES

1. Buniatova, I.R. (2003). Evoliutsiia hipotaksysu v hermanskykh movakh (IV–XIII st.): monohrafiia [Evolution of hipotaxis in Germanic languages (IV–XIII centuries): monograph]. Kyiv: Kyiv. Nats. Linhv. Un-t. [in Ukrainian].
2. Tuhai, O.M. (2019). Movni zrushennia ladu anhliiskoi klauzalnoi komplementatsii v istorychnii perspektyvi [Language shifts of English clausal complementation framework in a historical perspective]. *Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida National University, Series: Philology. Social Communication*, 30 (69), № 4 (1). 75–85 [in Ukrainian].
3. Tuhai, O.M. (2022). Typolohichna paradyhma kontsesyvnnykh klauz u suchasnomu fenteziinomomu prostori. [Typological paradigm of concessive clauses in modern fantasy space]. *New Philology*, (85). 283–291. [in Ukrainian].
4. Shapochkina, O. (2022). Typolohiia katehorii stanu v hermanskykh movakh: monohrafiia. [Typology of the voice category in Germanic languages: monograph]. Kyiv: Borys Grinchenko Kyiv University. [in Ukrainian]
5. Barodal, J. (2015). New perspectives in historical linguistics. In Bowerman, C., & Evans, B. (Eds.), *The Routledge Handbook of Historical Linguistics*. London, New York: Taylor and Francis Group. 343–373.
6. Beowulf and Judith. (1953). In Dobbie, E. V. K. (Ed.), *Anglo-Saxon Poetic Records 4*. New York. URL: <https://rpo.library.utoronto.ca/content/beowulf-1> (last accessed: 14.11.2022).
7. Beowulf. (1910). In Gummere, F. B. (Trans.), *Harvard Classics. Vol. 49*. Collier. URL: <https://rpo.library.utoronto.ca/content/beowulf-1> (last accessed: 14.11.2022).
8. Bosworth, J. (1898). In Toller, T. N. (Ed.), *An Anglo-Saxon dictionary*. Manchester: Oxford University Press.
9. Buniatova, I. (2021). Elimination of grammatical redundancy in the history of English: The case of negative constructions. *Studies in linguistics, anglophone literature and cultures: Studies in the evolution of the English language*, Vol. 32, 97–109.
10. Cichosz, A., Gaszewski, J., Pezik, P. (2016). Element Order in Old English and Old High German Translations. Vol. 28. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
11. Fischer, O., Kemenade, A., Koopman, W., Wurff, W. (2000). *The Syntax of Early English*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Hildebrandslied. (1979). In Gernerts, H. J. (Ed.), *Althochdeutsche Literatur*, 70–75. Union Verlag.
13. Hopper, P. J. (1975). *The Syntax of the Simple Sentence in Proto-Germanic*. The Hague/Paris: Mouton.
14. Horodilova, T.M. (2022). Negative constructions in the history of German: the case of multiple negation. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philological Sciences*. Vol. 1 (96). 75–86.
15. Joutiteau, M. (2010). A typology of V2 with regard to V1 and second position phenomena: an introduction to the V1/V2 volume. *Lingua*, 120(2), 197–209.
16. Kiparsky, P. (2015). New perspectives in historical linguistics. In Bowerman, C., & Evans, B. (Eds.), *The Routledge Handbook of Historical Linguistics*. London, New York: Taylor and Francis Group. 64–102.
17. Klein, E. (1971). A comprehensive etymological dictionary of the English language. Unabridged, one-volume edition. Amsterdam – Tokyo : Elsevier.
18. Lass, R. (1998). Old English: A Historical Linguistic Companion. 4th ed. Cambridge: Cambridge University Press.

19. Lehmann, W. P. (2005–2007). In Slocum, J. (Ed.), *A Grammar of Proto-Germanic*. Austin: Linguistics Research Center, University of Texas at Austin.
20. Los, B. (2009). The consequences of the loss of verb-second in English: information structure and syntax in interaction. *English Language and Linguistics*, 13 (1), 97–125.
21. Skeat, W.W. (1980). *A concise etymological dictionary of the English language*. New York : The Putnam Publishing Group.
22. Tatian das Leben Christi (1979). In Gernents, H. J. (Ed.), *Althochdeutsche Literatur*, 58–69. Union Verlag.
23. Wright, J. (1906). *An Old High German Primer: with Grammar, Notes and Glossary*. 2nd ed. Oxford: Clarendon Press.

CONSTITUENT ORDER IN SENTENCES OF CONCESSION: OLD ENGLISH VS OLD HIGH GERMAN

Tuhai Oleksandra Mykolaivna

Doctor of Philosophy in Philology,

Associate Professor at the Department of Germanic Philology

Borys Grinchenko Kyiv University

18/2, Bulvarno-Kudriavska Str., Kyiv, Ukraine

Our paper deals with general leading word order in complex concessive sentences of different semantics (universal, conditional, contrastive and causative concession) in Old Germanic languages, namely in Old English compared to Old High German. It has been specified that the studied languages belonged to the Indo-European group of the Germanic branch of languages, in which the Proto-Germanic language had already belonged to the V-2 type languages, where the main finite verb occupied the second position after any initial element in a sentence. Linguistic shifts in syntax development of ancient Germanic languages from the common V-1 type in Proto-Indo-European and Proto-Germanic languages as primary VSO / VOS types of languages to the V-2 type of Indo-European ancient and modern Germanic languages have been determined. It has been substantiated that Old English and Old High German also belonged to the languages of V-2 type with loss of the V-2 effect in language use already in Middle English and in later periods to modern English, but with preservation of the V-2 rule application in modern German as well as in many other modern West Germanic and Celtic language branches. Positional characteristics of the main as v-finite and the auxiliary as V-non-finite verbs in different positions of matrix and subordinate clauses of the studied languages have been outlined and analyzed. The order of leading constituents in Old English ("Beowulf") and Old High German ("Song of Hildebrand", "Life of Christ") has been witnessed as the one which corresponded to the general SOV / VOS / VSO word order of Old Germanic languages. Common structural features of complex sentences with universal, conditional, contrastive, causative concession semantics with predominance of common syntactic paradigm as SOv / vS / SvO / SOv / VSv / OOv / Ov word order and location of v-finite and V-non-finite verbs in v-1 / v-2 / v-3 / v-4 / v-final / V-1 / V-3 / V-final positions in Old English and Old High German have been established. Syntactic difference of the studied sentences of concession has been evidenced in usage of V-non-finite verbs in the V-4 domain of an Old English sentence and in the V-2 slot of an Old High German sentence. It has been identified that linguistic shifts and changes in the syntactic configuration of Old Germanic sentences with different semantics of concession were caused by the arrangement of subject-object elements in the pre- and post positions of v-finite and V-non-finite verbs and by their mutual combination with each other.

Key words: constituent order, V-1 / V-2 type of sentence, linguistic shifts, syntax of Old Germanic languages, Old English, Old High German.